

Investēt, lai dzīvotu labāk

Atsaucoties uz biznesa medijā "Dienas Bizness" publicēto <https://www.db.lv/zinas/investet-lai-dzivotu-labak-516074> (25.04.2024)

Kopš 2004. gada 1. maija būs pagājuši 20 gadi, kopš esam Eiropas Savienības (ES) dalībvalsts. Šajā laika posmā Latvijā investēti aptuveni 18 miljardi eiro ES fondu naudas, no kuriem 10,5 ir Kohēzijas fonda līdzekļi. Iznāk, ka Latvija šo naudu izmantojusi ar precīzi divas reizes mazāku rezultativitāti nekā Lietuva un Igaunija.

Tāds blakussecinājums ir no Latvijas Universitātes docenta, ģeogrāfijas zinātņu doktora Jura Paidera pētījuma Latvija reģionālā nevienlīdzībā pārspēj Lietuvu un Igauniju, kas publicēts Dienas Biznesa šāgada 2. aprīļa numurā.

Plaisa – divtik liela

J. Paiders par sava pētījuma pamatu ņem valstu iekšzemes kopproduktu (IKP) uz vienu iedzīvotāju, datus par iedzīvotāju skaita izmaiņām valstīs, kā arī šo lielumu dalījumu pa valstu administratīvajām vienībām. Tiek konstatēts fakts, ka Latvija reģionālās nevienlīdzības ziņā patlaban pārspēj kaimiņvalstis gandrīz divas reizes. Proti, 2022. gadā IKP uz vienu iedzīvotāju Igaunijas attīstītākajā daļā – Tallinā – un vismazāk attīstītākajā apriņķī – Pelvā – atšķiras 2,7 reizes. Lietuvā ir līdzīga situācija – 2022. gadā atšķirība starp Viļņas un Taurāģes apriņķa vidējo IKP uz vienu iedzīvotāju arī bija 2,7 reizes. Savukārt Latvijā atšķirība starp Mārupes novada un Augšdaugavas novada IKP uz vienu iedzīvotāju bija 5,4 reizes liela. Kohēzijas fonda investīcijas ir paredzētas reģionālās nevienlīdzības mazināšanai gan Eiropas, gan arī nacionālā līmenī.

Iedzīvotāju zaudējumi

J. Paiders arī norāda uz iepriekšējās – 2008. gada – krīzes atšķirīgajiem pārvarēšanas mehānismiem, kas tikai šobrīd dod īstos augļus. Proti, laikā starp 2007. un 2014. gadu Latvijas iedzīvotāju skaits samazinājās par 200 tūkstošiem cilvēku, bet Igaunijas – tikai par 20 tūkstošiem cilvēku. Pirms krīzes Igaunija makroekonomiski izskatījās labāk. 2007. gadā Igaunijas IKP uz vienu iedzīvotāju bija par trešdaļu lielāks nekā Latvijas. Pēc krīzes starpība krietni samazinājās un galvenokārt uz saucēja rēķina. Proti, IKP uz iedzīvotāju daļā dalītājs ir

iedzīvotāji un makroekonomiskais rādītājs uzlabojas, ja daļa iedzīvotāju pamet valsti, turklāt brīdī, kad viņiem nav darba. Tomēr laiks dara savu. Ja pieņemam 2007. gadu par starta punktu un nolīdzinām attīstības līmeni abās valstīs, tad šobrīd, ievērojot iedzīvotāju skaita samazināšanos Latvijā, mūsu IKP uz iedzīvotāju būtu jābūt par 15% lielākam nekā Igaunijā, secina J. Paiders, bet tā nav ne tuvu. Salīdzinot ar Lietuvu, arī ir līdzīga aina, un Latvijas atpalcība no kaimiņvalsts notiek lēnām un pakāpeniski, vienlaikus proporcionāli Lietuvas centieniem izlīdzināt demogrāfijas problēmas, kas viņiem ir izdevies. Pēdējie pieci gadi pandēmijas un Krievijas iebrukuma Ukrainā ēnā ir devuši vēl papildu korekcijas, bet valsts kopējā atpalcība sakņojas iedzīvotāju zaudējumos. Iedzīvotāji ir teritorijas ilgtspējas pamatā. 2023. gadā Igaunijas IKP uz vienu iedzīvotāju (2010. gada nemainīgās cenās) bija 16,3 tūkstoši eiro, Lietuvas – 15,1 tūkstotis eiro, bet Latvijas – 13,2 tūkstoši eiro.

Mārupe – Latvijas dzinējs?

J. Paiders arī konstatē, ka visās valstīs attīstītākā daļa atrodas galvaspilsētā un ap to. Tallinā IKP uz iedzīvotāju (2021. gads) aptuveni 1,5 reizes pārsniedz vidējo rādītāju valstī. Mazattīstītākajās daļās IKP uz iedzīvotāju nedaudz pārsniedz pusi no vidējā valstī. Tajā pašā laikā tieši pēdējos piecos gados Igaunijas attīstītākajos apgabalos IKP uz iedzīvotāju samazinās, attiecinot pret vidējo, bet visos pārējos apgabalos aug. Proti, notiek kohēzijas process. Lietuvā situācija mazliet līdzinās situācijai Latvijā. Tās atpalikušākais apriņķis pēdējo gadu laikā nav būtiski mainījis savu stāvokli pret citiem, ja runā par IKP uz iedzīvotāju, Viļņa top bagātāka, tomēr daudzi apriņķi ir ar augošu IKP uz iedzīvotāju tendenci, tomēr atpaliek no Viļņas attīstības tempa. Latvijas reģionālā attīstība ir aplūkota 20. februāra Dienas Biznesā, J. Paidera rakstā Mārupes novada attīstība ir Japānas un ES vidējā līmenī. Esence no šī ir tāda, ka Mārupes novads sacenšas ar Tallinu un Viļņu, bet Rīga pamatīgi iepaliek.

Teritoriālā reforma slēpj ainu

Viens no būtiskākajiem secinājumiem J. Paidera pētījumā ir par nupat notikušo administratīvi teritoriālo reformu (ATR), kas pēc būtības apslēpj daļu no ķezas, ja runājam par makroekonomisko rādītāju – IKP uz iedzīvotāju. Proti, apvienojot mazāk attīstītas teritorijas ar zemu IKP uz iedzīvotāju ar attīstītākām, vismaz uz brīdi ir iespējams samazināt

acīmredzamās aritmētiskās šausmas, kuras noteikti pamanīs Eiropas fondu dāļātāji. J. Paiders norāda, ka, apvienojot, piemēram, Rēzeknes novadu ar pilsētu, jaunās teritorijas IKP uz iedzīvotāju būs krietni augstāks, nekā iepriekš bija teritorijā ar zemāko rādītāju. Mehāniski tiek iegūts aritmētiskais vidējais, kas ir labāks, nekā bija, lai arī faktiski nekas nemainās. Šādā rakursā ATR iegūst pavisam citu jēgu. Proti, iespējams, tās nozīme nekad nav bijusi vērsta uz faktiskā iedzīvotāju vai pašvaldību stāvokļa uzlabošanu, bet gan uz datu plūsmas maiņu. Ideja par datu slēpšanu no ES uzraudzības, protams, ir zinātnieka minējums, tomēr visnotaļ ticams, jo kohēzijas politika ir jāsteno un jāparāda vismaz kaut kādi rezultāti.

Naudu izlieto neracionāli

Neatkarīgi no tā, vai datu slēpšana par patieso stāvokli Latvijas reģionos ir apzināta vai tikai tāda sagādīšanās ATR rezultātā, fakts ir, ka kopš 2004. gada 1. maija līdz 2023. gada beigām ir investēti aptuveni 10,5 miljardi eiro kohēzijas politikām, kas ir laivas tiesa no ES fondu kopējām investīcijām – 18 miljardiem eiro. Kāds ir bijis šīs naudas mērķis? Kohēzijas fonds tika izveidots 1994. gadā ar vienu vienīgu mērķi – stiprināt ES ekonomisko, sociālo un teritoriālo kohēziju. Investīciju mērķi laika gaitā mainās, un dažkārt lielās pozīcijas var maldināt. Piemēram, var pēkšņi jautāt, kāds Latgales iedzīvotājiem labums no investīcijām TNT-T tīklā, enerģētikā vai vides aizsardzībā, kas paredzētas jaunajā fondu plānošanas periodā līdz 2027. gadam. Protams, ka mērķi vienmēr ir bijuši cēli un labi un labums ir arī Latgales iedzīvotājam, tomēr šis mērķis līdz šim ir sasniegts divas reizes vājāk nekā Igaunijā vai Lietuvā, no kā var izdarīt secinājumu, ka vismaz puse no 10,5 miljardiem eiro investēti bez jūtama rezultāta un atdeves.

Piemēram, izremontējam lauku skolu un pēc tam aizslēdzam ciet, uzceļam tālā ciemā sporta zāli, kuru izmanto tik maz cilvēku, ka uzturēšana ir neiespējama. Piemēri ir primitīvi un šķiet muļķīgi, ja vien nebūtu atrodami visās malās. ES ilgstoši cenšas mazināt atpalikušo reģionu problēmas, jo galarezultātā tas izmaksā dārgāk. Tukšas teritorijas izmaksā dārgāk un izdevīgas ir vien dotāciju naudas apgūvējiem. Proti, tas, ka Latvijā mērķis nav sasniegts, ir ar sekām, kuras izjūtam ik dienas. Teritorijas paliek tukšas, un mēs par to maksājam arvien vairāk. Ja visu laiku runājam par kaut kāda IKP lieluma dalīšanu ar iedzīvotāju skaitu, tad dalīšana ar nulli ir bezjēdzīga, bet ar ļoti mazu skaitli iznāk aplamība, kas tiecas uz

bejēdzību. Tieši tādēļ vienīgais glābiņš ir novadu apvienošana lielākās teritoriālās vienībās, kur vēl aizvien var lielīties ar IKP uz iedzīvotāju.

Tomēr atliek jautājums – vai arī turpmāk varam atļauties šādā modē saimniekot? Līdz 2027. gadam Latvijā tiks investēti vēl aptuveni 5 miljardi eiro, no kuriem liela daļa ir paredzēta kohēzijas mērķiem. Gribētos, lai investētā nauda strādātu ar maksimālu atdevi – šoreiz labāk nekā kaimiņvalstīs. Divreiz labāk! Kuram tas rūp?